

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На правах рукопису

МОРОЗ

Дмитро Васильович

**ЕКОНОМІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ ВЛАСНОСТІ**

Спеціальність: 08.06.01 — Економіка підприємств
і форми господарювання

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ЛЬВІВ — 1995

AB 31.769
ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00778502 (Т)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Львівському державному сільськогосподарському інституті.

Науковий керівник — доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
ГАЛАНЕЦЬ Василь Григорович.

Науковий консультант — кандидат економічних наук, доцент
АНДРУШКО Манолій Іванович.

Офіційні опоненти — доктор економічних наук, професор, академік УААН
ЮРЧИШИН Володимир Васильович.
кандидат економічних наук,
ФРИС Роман Дмитрович.

Провідна установа — Львівський державний університет.

Захист дисертації відбудеться «23» лютого 1995 року

о 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 04. 10. 01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в Інституті регіональних досліджень НАН України за адресою: 290008, Львів, вул. Театральна, 17.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту регіональних досліджень НАН України.

Автореферат розісланий «23» січня 1995 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

В. І. ЖОВТАНЕЦЬКИЙ

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Надміру складна ситуація в сільському господарстві України зумовлює необхідність демонополізації власності на землю і засоби виробництва, створення багатовкладної системи господарювання, формування ринкового середовища на основі кардинальної зміни економічних і соціальних взаємовідносин на селі, становлення власників як реальних суб'єктів ринкової економіки. Складність проблеми полягає в тому, що Україна не має практичного досвіду проведення таких перетворень. А здійснювати їх потрібно з найменшими втратами в економічному і соціальному плані, що вимагає виваженого підходу і ретельного вивчення.

В умовах нестабільності, розриву економічних зв'язків, структурної перебудови економіки, процес реформування сільського господарства відбувається не просто і супроводжується спадом виробництва, дефіцитом енергоресурсів, товарів і послуг, інфляцією, безперервним зростанням цін. Розширенню економічної кризи сприяє складна демографічна ситуація на селі. Скорочується чисельність сільського населення, зменшується кількість сільських населених пунктів, погіршується статеві-вікова структура населення, знижується рівень життя сільськогосподарських товаровиробників.

Проблеми реформування сільського господарства не нові. Через них в ті чи інші часи проходили всі країни. Але в більшості випадків шляхи реформи були різними. Чужий досвід в цій сфері не завжди стає у пригоді. Розробка стратегії і тактики перетворень в економічному і соціальному розвитку села — завдання українських вчених. Цим питанням присвячені роботи Вітренко Н.М., Гайдуцького П.І., Галанця В.Г., Кочерги А.Н., Лукінова І.І., Онищенко О.М., Саблука П.Т., Шепотько Л.О., Юрчиши на В.В. та багатьох інших, а з російських вчених-аграрників — Башмачникова В.Ф., Заславської Т.І., Конігіна А.А., Римашевської Н.М., Никифорова Н., Раггауза М. Проте у зв'язку з складністю і новітнім характером проблеми одні питання досліджені ще дуже мало, а до інших аграрно-економічна наука і практика

лише підходять. Є підстави стверджувати, що невивченого або мало вивченого набагато більше, ніж дослідженого. Саме цим зумовлено вибір теми дисертаційного дослідження. При цьому для вивчення обрано лише ті питання, які, на наш погляд, на сучасному етапі є найважливішими. В сферу уваги дисертанта потрапили перш за все економічні умови господарювання в аграрній сфері та соціальний розвиток села.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення причин незадовільного стану економічного і соціального розвитку села на початковому етапі становлення в Україні ринкової економіки, узагальнення досвіду приватизації колективного майна і землі, становлення і розвитку нових форм господарювання, виявлення недоліків і помилок у здійсненні цього процесу, розробка рекомендацій для їх усунення. Реалізація мети вимагала вирішення таких завдань:

— вивчити взаємозв'язок і взаємодію економічних, соціальних, демографічних процесів на селі;

— проаналізувати хід і наслідки приватизації в сільському господарстві, реформування колективних і становлення фермерських господарств;

— дати оцінку державним документам з питань регулювання аграрного виробництва і обґрунтувати напрямки удосконалення відповідного державного регулювання;

— встановити закономірності демографічних процесів на селі та сільського розселення і визначити шляхи і напрямки подолання негативних тут процесів;

— вивчити тенденції розвитку соціальної інфраструктури села, зміни рівня життя сільського населення.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є колективні, фермерські, особисті підсобні господарства, сільські населені пункти Львівської області.

Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є законодавчі та інші нормативні акти і рішення Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, Декрети Президента країни, з питань аграрної реформи, приватизації, соціального захисту населення і розвитку села, нормативні матеріали і рекомендації управління сільського господарства і продовольства облвиконкому Львівської області, праці вітчизняних та зарубіжних вчених економістів-аграрників.

В процесі дослідження використовувалися системний аналіз, розрахунково-конструктивний і абстрактно-логічний методи. Обробка і аналіз матеріалів дисертації проводились з допомогою загальноприйнятих економічно досліджених способів.

Інформаційна база дослідження. При підготовці дисертації використані різні інформації: офіційні статистичні матеріали, що

характеризують стан виробництва, розвиток процесів приватизації, соціальний розвиток села; річні звіти сільськогосподарських підприємств; нормативні документи владних структур державного і місцевого рівнів; літературні джерела.

Наукова новизна роботи полягає: в проведенні економічного аналізу сільськогосподарського виробництва з виділенням суспільного та індивідуального секторів; в розробці пропозицій по поглибленню реформування сільськогосподарського виробництва та державного регулювання процесів, в комплексній оцінці умов життєдіяльності сільського населення Львівської області у виробничій та невиробничій сферах; що відбуваються на селі, в оцінці рівня розвитку соціальної інфраструктури та життєвого рівня сільського населення.

На захист виноситься:

— обґрунтування необхідності реформування всіх сфер сільського життя, включаючи виробничу і невиробничу сфери;

— висновки з узагальнення процесу приватизації колективного майна і землі та критичної оцінки допущених помилок і недоліків;

— пропозиції по посиленню державної підтримки розвитку сільського господарства та вдосконаленню кредитно-фінансової та податкової систем;

— напрямки вдосконалення демографічної ситуації на селі;

— результати оцінки розвитку соціальної інфраструктури села і рівня життя сільського населення.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що зроблені на його основі висновки і пропозиції можуть стати базою для розробки стратегії подальшого розвитку агропромислового комплексу Львівської області, спеціальної цільової програми по економічному і соціальному розвитку сільськогосподарських підприємств в перехідний період до ринку. Програма приватизації майна колективних підприємств і землі апробована в агрофірмі «Підлісне» Жовківського району, в розробці і реалізації якої автор брав безпосередню участь, очолюючи як процес розробки документів, так і їх реалізацію. Вона може бути використана іншими сільськогосподарськими підприємствами України.

Матеріали досліджень допомагають прогнозувати розвиток соціально-економічних процесів і явищ на селі. При їх використанні в навчальному процесі вони дозволять поглибити висвітлення ряду тем в курсах економіки і організації сільськогосподарського виробництва.

Апробація роботи. Основні положення доповідалися на районних і обласних нарадах і семінарах керівників і спеціалістів сільського господарства. За результатами досліджень опубліковано 6 наукових робіт обсягом 1,15 друкованих аркушів. По підсумках

господарської діяльності в 1993—94 роках агрофірма «Підлісне» зайняла перші місця в Жовківському районі. В червні 1993 року на її базі проводився всеукраїнський семінар, по вивченню передових методів господарювання і соціального розвитку села.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота викладена на 155 сторінках, складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури в кількості з 166 найменувань, має 39 таблиць і 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовані і сформульовані: актуальність теми дослідження, ступінь вивчення проблеми, визначені мета, завдання, об'єкт дослідження, положення, які виносяться на захист.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження соціально-економічного розвитку села» розкривається взаємозв'язок виробництва, розселення та розвитку соціальної інфраструктури, необхідність реформування сільського господарства як основи відродження села в умовах переходу до ринку.

В системі «виробництво-розселення» виробництво відіграє провідну роль, але це співвідношення не слід розуміти однобоко. Розселення виявляє активний зворотний вплив на виробництво, а інколи має навіть визначальний вплив на його розміщення.

Протягом довгих років проводилась політика поділу сіл на перспективні і неперспективні, яка нанесла сільській поселенській мережі значної школи. Значних втрат зазнало і сільськогосподарське виробництво. Збереження існуючої поселенської мережі вимагає нових підходів до соціально-культурного обслуговування. В усіх населених пунктах потрібно створити пристойні умови проживання, рівний доступ до об'єктів соціальної інфраструктури. Лише при дбайливому ставленні до людей можна розраховувати на економічний і соціальний ефект.

В сучасному суспільному житті немає місця ізольованим явищам і процесам. Все перебуває в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Дбаючи про виробництво, не можна забувати ні про вдосконалення розселення, ні про розвиток соціальної інфраструктури. Якщо на одну із сторін сільського життя звертається менше уваги за інші, вона стає гальмом його подальшого розвитку як системи.

Аналіз ситуації, в якій знаходиться сільське господарство України, дає підставу характеризувати її як кризову. Ознаками цього є зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; розлагодженість господарських зв'язків; невизначеність і нестабільність організаційних форм ведення господарства; фінан-

сове зuboжіння сільськогосподарських підприємств. Маючи кращий біокліматичний потенціал, ніж сусідні країни, Україна залишилася далеко позаду по урожайності всіх культур і продуктивності тварин. По темпах приросту сільськогосподарської продукції вона займає одне з останніх місць в Європі.

Основною причиною відсталості галузі є порочна система організації виробництва в загальнодержавному масштабі. Насильницька колективізація підірвала мотиваційний механізм до високопродуктивної праці. Колгоспно-радгоспна система виявилася вигідною лише для вищого політичного керівництва, як найбільш придатна для авторитарного управління, форма господарювання. Вона дуже зручна для викачування ресурсів з сільського господарства, а вирішити продовольчу проблему не змогла. Вирішення продовольчої проблеми в Україні можливе тільки з розвитком багатоукладності сільського господарства, найважливішою передумовою якої є відродження приватної власності і створення нових форм господарювання. Необхідне вироблення чіткої стратегії, зокрема земельної реформи. Зміна відносин власності не є самоціллю, вона орієнтована на повернення селянину відчуття господаря на землі та суттєвої зміни мотивацій трудової діяльності.

В другому розділі «Економічні умови функціонування підприємств виробничої сфери» розглядаються питання державного регулювання агропромислового виробництва, реформування колективних підприємств, становлення і розвитку фермерських господарств.

Держава не повинна займатися виробництвом, а регулюванням виробництва, створення для його розвитку сприятливих умов з використанням таких інститутів управління як фінансово-кредитний та ціновий механізм, податки, квоти тощо. Без вирішення питань загально-економічного характеру вирішити проблеми агропромислового комплексу неможливо. Не маючи досвіду управління самостійною державою, владні структури в Україні неминуче допускають немало помилок в управлінні економікою. Прийнятий у 1990 році Верховною Радою багатообіцяючий Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві» залишився декларацією, оскільки загальна соціально-політична ситуація в державі не стабілізована. Перехід від командування до регулювання сільськогосподарського виробництва у відповідності з новими вимогами здійснюється повільно і важко. Стара централізована система регулювання зламана, а нової ще не створено. Держава не дбає належним чином про роздержавлення і приватизацію власності, проведення земельної реформи, створення ринкової інфраструктури. Цей процес здійснюється самопливом, стихійно. Державна політика щодо сільського господарства нестабільна. Ступінь довіри селян до держави дуже низький і мало що робиться, щоб його

підняти. Держава є одним з найменш надійних партнерів виробників сільськогосподарської продукції, не виступає їх гарантом. Згубні для товаровиробників сільськогосподарської продукції кредитно-фінансова і податкова системи довели більшість сільськогосподарських підприємств до фінансового краху. Держава порушує свої зобов'язання, несвоєчасно оплачує куплену продукцію, не допомагає товаровиробникам в придбанні техніки, мінеральних добрив, отрутохімкатів. Паритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію не витриманий. Навпаки, протягом 1993 року оптові ціни на потрібні селу промислові товари зросли в 93 рази, а на сільськогосподарську продукцію лише в 57. Сільське господарство постійно перебуває під негативним тиском тих галузей народного господарства, які мають природну здатність до монополізації, особливо таких, як переробка сільськогосподарської продукції та агросервісне обслуговування.

На сучасному перехідному етапі розвитку суспільства діяльність держави в першу чергу повинна спрямовуватись на створення ринкового середовища в економіці. Воно передбачає лібералізацію цін та заробітної плати, звуження втручання держави в господарську діяльність. Особливого значення набуває приватизація державної власності і створення інфраструктури ринку та його правових атрибутів. В цей період держава повинна відмовитись від дотування нерентабельних виробництв і забезпечити належний соціальний захист населення. Для того, щоб ринкове середовище було стабільним слід звести до мінімуму інфляцію, яка майже завжди супроводжує економіку в перехідні періоди. Ринок поряд з великими перевагами має функціонально слабкі місця. Тому в подальшому з його становленням державне регулювання сільськогосподарського виробництва повинно зводитись до підтримання рівноваги на ринку сільськогосподарських продуктів і продовольства; підтримки приватизації в агропромисловому комплексі; фінансування наукових досліджень, інформатики, освіти, консультативної діяльності.

Розвиток ринкових відносин не можливий без створення конкурентного середовища, Всезагальне одержавлення неминуче призводить до застою в економіці та інших сферах життєдіяльності суспільства. Ринок передбачає наявність великої кількості дрібних і великих власників. В результаті роздержавлення і приватизації формуються гарантійніші та ефективніші стимули до високопродуктивної праці, ніж при державній монополії на засоби виробництва. Стимування процесів роздержавлення і приватизації привело в останній час до криміналізації економіки і розповсюдженню хижацьких методів первісного нагромадження капіталу. Виявилось, що відсутність реального власника веде до ще гірших наслідків, ніж повне одержавлення власності.

Апробована в агрофірмі «Підлісне» Жовківського району Львівської області і розкрита в дисертації програма приватизації майна і землі, дозволяє відновити колективним господарствам їх кооперативну природу, сприяє подоланню відчуженості від створених їх працею засобів виробництва і результатів господарювання, позитивно позначається на перетвореннях у внутрішньо-господарських виробничих і економічних відносинах, надає традиційно великого значення розвитку особистих підсобних селянських господарств, сприяє організації фермерських господарств.

Всі фермерські господарства, створені в 1991—92 роках, виникли на основі оренди землі з державного запасу. Виділення землі в державний запас автоматично зменшує середню земельну частку, що припадає на одну людину при паюванні землі. Виділення одній особі більшої від земельного паю ділянки землі для створення фермерського господарства (у Львівській області — 10 га) негативно впливає на соціальну рівновагу на селі, викликає вороже ставлення до фермера. Відомі випадки, коли йому погрожують фізичною розправою. Іншим шляхом створив своє господарство працівник агрофірми «Підлісне» Б. Сорока. У 1993 році на його прохання сільська Рада виділила 6 земельних паїв, які належали членам його сім'ї, в одному масиві, що склало разом 14,0 га. У 1994 році по домовленості з фермером, 2 місцеві жителі подали заяви з проханням вилучити їх земельні паї з колективного господарства і передали їх йому в оренду, в результаті чого загальна площа фермерського господарства складає зараз більше 18 га. Внаслідок такого підходу відсутнє соціальне напруження в селі, а всі жителі знаходяться в рівних стартових умовах. Це дає можливість поступово адаптувати різні форми власності з врахуванням регіональних особливостей. Одночасно структура виробництва валової продукції сільського господарства в області поступово змінюється на користь індивідуального сектору (924,7 тисяч власників присадибних ділянок, членів колективного господарства, товариств, фермерів). (Таблиця 1).

Таблиця 1

Структура виробництва валової продукції сільського господарства Львівської області, %

Категорії господарств	1989 р.	1990 р.	1991 р.	1992 р.	1993 р.
Суспільний сектор	56,6	54,5	50,2	42,4	38,6
Індивідуальний сектор	43,4	45,5	49,8	57,6	61,4

В індивідуальному секторі спостерігається тенденція до збільшення виробництва валової продукції сільського господарства, а в суспільному секторі, який представлений різними формами колективних підприємств з персоніфікованою власністю в кількості 471, державними підприємствами (учбові, науково дослідні, підсобні господарства державних промислових підприємств) — їх 207 та 30 міжгосподарськими підприємствами де спостерігається спад виробництва. (Таблиця 2).

Таблиця 2

Виробництво валової продукції сільського господарства у Львівській області в порівняльних цінах 1983 року, млн. крб.

Категорії господарств	1989 р	1990 р.	1991 р.	1992 р.	1993 р.	1993 р. в % до 1989 р.
Суспільний сектор	1107,5	1058,3	882,7	730,1	628,0	56,7
Індивідуальний сектор	848,9	885,0	876,0	990,5	999,4	117,7
Разом	1956,4	1943,3	1758,7	1720,6	1625,4	83,1

Спад виробництва в суспільному секторі склав за чотири роки 43,3%. Темп зниження приблизно однаковий як в тваринництві, так і в рослинництві. За цей же період індивідуальні господарства збільшили виробництво продукції на 17,7%.

Однак, зростання виробництва валової продукції в індивідуальному секторі сільського господарства відбулося в основному не за рахунок підвищення продуктивності полів і ферм, а за рахунок розширення посівних площ. Якщо в 1989 році тут використовувалося 9,9% сільськогосподарських угідь, то в 1993 році (включаючи фермерів) вже 31,9%. У 1989 році на 100 га на сільськогосподарських угідь тут було вироблено валової продукції в порівняльних цінах на суму 649 тис. крб., а в 1993 р. — на 254,6 тис. крб., або майже в 2,6 раза менше. За цей же час виробництво продукції на 100 га в суспільному секторі зменшилось з 107,8 до 77,9 тис. крб., тобто на 34,4%.

В третьому розділі «Розвиток соціальної сфери на селі» аналізуються демографічні процеси, виявляються тенденції розвитку соціальної інфраструктури, визначається рівень життя сільського населення, пропонуються напрямки виходу із ситуації, яка склалася.

Аграрна реформа тільки тоді може досягти успіху, коли вона проводиться комплексно. Без реформування соціальної сфери села вона не може бути успішною. Внаслідок різкого зменшення природного приросту на Львівщині скоротилася чисельність сільсько-

го населення — за період з 1970 по 1993 роки на 14,3%. В області високий рівень міграції сільського населення. З кожної тисячі жителів 46 змінило протягом року місце проживання. Особливо високий рівень міграційної рухомості населення в Мостиському (62), Городоцькому і Яворівському районах (по 57). Серед сільських мігрантів переважають молоді люди, які ще не прив'язані економічно та духовно до села і мають можливості адаптації до міського способу життя, що підвищує питому вагу пенсіонерів на селі. Потенційними мігрантами є жителі сіл, які працюють в містах і селищах міського типу. Їх 48% від усіх зайнятих жителів сіл. В таких районах, як Пустомитівський, Дрогобицький питома вага селян, які зайняті в містах, відповідно складає 72,3 та 65,2%. При збереженні такої тенденції невдовзі зникнуть найменші, а згодом малі та середні села. Щоб цього не допустити, треба забезпечити багатофункціональний розвиток села, розвивати тут найрізноманітніші види виробництва, в першу чергу переробної промисловості, яка зараз знаходиться в руках держави і зосереджена в містах. Так в агрофірмі «Підлісне» функціонує цех по переробці плодів і овочів, цегельний завод, деревообробний цех, монтується обладнання для первинної переробки молока. В цих виробництвах постійно зайняті біля 200 чоловік, що становить 26% працюючих. На сьогодні в нашій країні на трьох працівників, зайнятих виробництвом сільськогосподарської продукції, приходиться один працівник, зайнятий в сфері її переробки і реалізації. В розвинутих країнах це співвідношення прямо протилежне. Потрібна державна програма розширення на селі власної переробної бази. Невеликі переробні підприємства повинні створюватися безпосередньо в селах на основі кооперації.

Із всіх ланок соціальної інфраструктури, однією з найважливіших є житлово-комунальне господарство. Рівень благоустроєності житла на селі набагато нижчий, ніж в містах. Так, центральним опаленням у Львівській області забезпечено лише 5,6% житлових будинків на селі, водопостачанням 5,3%, каналізацією 2,6%. Держава, яка думає про перспективу розвитку нації, повинна дбати про освіту. Внаслідок економічної кризи освіта в Україні постраждала не менше як виробництво матеріальних благ. Державним бюджетом на 1994 рік передбачено витрати на освіту 4,1% всіх витрат бюджету. Розвинені країни витрачають на освіту 8—12% бюджетних коштів і вважають цю частку низькою, не зважаючи на те, що у них значно краще розвинута сітка приватних навчальних закладів. У Львівській області 5% школярів навчається у другу зміну. З 810 сіл вони змушені доїжджати до школи у сусідні села. Низькою залишається забезпеченість дітей дошкільними закладами — 18,9%. Рівень забезпеченості населення закладами торгівлі

різко коливається від 384 м. кв. на одну тисячу сільських жителів в Кам'янсько-Бузькому районі до 79 м. кв. — в Городоцькому. Практично всі торгові точки на селі належать споживчій кооперації, яка стала державним монополістом і не може забезпечити навіть мінімум купівельних потреб сільського населення. Особливу роль у суспільстві відіграє охорона здоров'я. В розрахунку на 10 тисяч населення у Львівській області приходиться 124,9% лікарняних ліжок. Найвищий цей показник у Миколаївському — 237,7, а найменший у Пустомитівському районі — 52,5.

Нормативи соціально-культурного обслуговування сіл в області виконуються тільки по двох показниках: чисельність лікарняних ліжок і посадочних місць в закладах громадського харчування. (Таблиця 3).

В 40,5% сіл області немає доріг з твердим покриттям. В Сколівському районі їх немає в 64,2% сіл, в Турківському в 76%. Середній рівень газифікації сіл складає 35,6%.

Таблиця 3

Рівень освоєння нормативів розвитку соціальної інфраструктури сіл Львівської області

Показники	Норматив	Фактично досягнутий рівень	Освоєння нормативу, %
Місць в службі побуту на 1 тис жителів	5	1,4	28,0
Лікарняних ліжок на 10 тис. жителів	120	124,9	104,1
Загальної житлової площі на душу населення, м. кв.	18,4	18,0	96,8
Місць в дитячих дошкільних закладах на 1 тис. дітей віком 3—6 років	65	18,9	29,1
Торгова площа магазинів на 1 тис. жителів, м. кв.	192	160	83,3
Місць в будинках культури на 1 тис. жителів	280	192	68,6
Посадочних місць в закладах громадського харчування на 1 тис. жителів	47	85	180,6

Приватизація закладів соціальної інфраструктури повинна дати потужний імпульс розвитку торгівлі, служби побуту, громадського харчування в сільській місцевості.

Аграрна реформа не досягне поставлених цілей без підвищення рівня життя сільського населення. Розрахунки показують, що рівень і темпи зростання оплати праці працівників сільського господарства найнижчі. У січні 1994 року середня зарплата працівників суспільного сектору сільського господарства Львівщини становила 354,5 тис. крб., працівника промисловості — 800,9, транспорту — 829,7, охорони здоров'я — 423,4, освіти — 505,0, науки — 529,2, кредитування, страхування, пенсійного забезпечення — 1900,2 тис. крб. Якщо у працівників органів кредитування, страхування, пенсійного забезпечення в січні 1994 року зарплата становила 65% від рівня 1988 року, то в працівників сільського господарства — лише 14%. В перерахунку на нові ціни селяни отримують заробітну плату в 7 разів меншу, ніж п'ять років тому. Вона менша від вартості офіційно встановленого фіксованого набору продуктів харчування, який у січні 1994 року коштував 422 тис. крб. від розрахованого нами прожиткового мінімуму вона менша в 6 разів. Якщо працівник отримує платню меншу вартості фіксованого набору продуктів харчування, необхідних для підтримання його працездатності, чи можна вимагати від нього самовіддачі на робочому місці? Особисте підсобне господарство для селянина в такій ситуації перетворюється на основне. Важко повірити, що праця банківського працівника в 5 разів важливіша для суспільства, ніж праця селянина і в 3—4 рази — ніж праця працівника освіти, культури, науки. Держава втратила контроль за рівнем доходів різних верств населення.

Вихід з такого становища можливий лише при зміні державної політики доходів громадян, в першу чергу селян. Зарплата в сільському господарстві може зростати тільки через підвищення доходності сільськогосподарських підприємств, яка в свою чергу, неможлива без підвищення платоспроможного попиту населення на продукти харчування.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Сільське господарство України знаходиться в кризовому стані. Маючи кращий біокліматичний потенціал від сусідніх країн, по врожайності сільськогосподарських культур ми займаємо одне із останніх місць в Європі. Широко задекларовані реформи не приносять бажаних результатів. Це свідчить як про неповну обґрунтованість напрямків реформ, так і про недостатню неполегливість в їх реалізації. Спад виробництва продовжується. Так, аналіз показує, що в Львівській області в 1989 році було вироблено валової продукції в порівняльних цінах 1983 року на суму 1956,4 млн. крб., а в 1993 році — на 1625,4 млн. крб., або на 16,9% менше.

2. Основними причинами відсталості сільського господарства

є порочна система організації виробництва в галузі в загальнодержавному масштабі. Колгоспно-радгоспна система виявилася дуже зручною для викачування ресурсів з сільського господарства і байдужою до досягнень науково-технічного прогресу через відсутність механізму мотивації до високопродуктивної праці. По продуктивності праці в сільському господарстві ми відстаємо від розвинутих країн в 10 і більше разів.

3. Щоб вийти з економічної кризи, потрібно ліквідувати її причини: провести демонополізацію власності і земельну реформу, сформувати ринкове середовище на основі кардинальної зміни економічних взаємовідносин на селі, перейти від адміністративного командування до регулювання сільськогосподарського виробництва у відповідності з новими вимогами з метою створення сприятливих умов для його розвитку. Вихід сільського господарства з кризового становища неможливий без посилення державної допомоги галузі. Сільське господарство не можна розглядати як постійного донора для інших галузей. Якщо не буде вдосконалений кредитно-фінансовий і ціновий механізм, зменшений податковий тиск на виробників сільськогосподарської продукції, сільськогосподарське виробництво може перейти в етап економічного колапсу.

4. Підвищення ефективності аграрного виробництва вимагає реформування організаційних форм господарювання, персоніфікації власності, в колективних підприємствах, які залишаються складовою частиною багатокладної економіки. Розроблена і апробована в агрофірмі «Підлісне» Жовківського району програма приватизації майна і землі дозволила виявити «вузькі місця» приватизаційного процесу. Досвід господарства може бути широко використаний іншими.

5. Львівська область першою приступила до створення фермерських господарств, тут були значно розширені площі особистих господарств. Якщо в суспільному секторі спад виробництва склав за 4 роки — 43,3%, то в індивідуальному виробництві пролукції збільшилося на 17,7%. Однак, це відбулося не за рахунок підвищення продуктивності, а за рахунок розширення площі сільськогосподарських угідь. Тим не менше структура виробництва валової продукції сільського господарства в області істотно змінилася, на користь індивідуального сектору. Основними виробниками товарної продукції при цьому залишаються колективні господарства.

6. Економічні проблеми повинні вирішуватися одночасно з соціальними, підкріплюватися покращенням демографічної ситуації, яка в області ускладнюється, скорочується чисельність сільського населення, високий рівень його міграції, нормативи розвитку соціальної інфраструктури сіл по більшості показників не витримуються.

Для покращення демографічної ситуації на селі потрібна державна програма багатофункціонального розвитку села з розширенням тут найрізноманітніших видів виробництв, в першу чергу підприємств переробної промисловості і агросервісу. Село повинно стати органічною складовою частиною єдиної системи обслуговування населення «місто-село». Організаційно-методичним інструментом багатофункціонального розвитку села повинні стати спеціальні програми, реалізацію яких слід здійснювати, формуючи в кожному адміністративному регіоні фонди відродження села, в яких акумулювання коштів дозволить поетапно проводити в життя пріоритетні проекти підвищення рівня господарювання населення і інфраструктурної бази на селі.

7. Аграрна реформа не досягне поставлених цілей без підвищення рівня життя сільського населення. Селянська праця залишається найменш оплачуваним видом праці. Через низькі заробітки в суспільному господарстві особисті підсобні господарства стали основою добробуту сільських жителів. Це неминуче призводить до передчасного занепаду суспільного сектора через переключення основних трудових зусиль селянина в особисте господарство, до зменшення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому.

Надмірна диференціація доходів різних верств населення може привести до того, що економічна нестабільність переросте в соціально-політичну. Вона може бути згладжена лише за умови проведення активної регулюючої політики з боку держави, інструментами якої є фінансово-кредитний та ціновий механізм, податки, субсидії, квоти, тощо.

З теми дисертації опубліковані роботи:

1). Досвід роботи по паюванню колгоспу: Інформаційний листок. Серія 36. № 069—93. — Львів: ЦНТЕІ, 1993.

2). Реформування пайових відносин власності в сільському господарстві і його наслідки: Економічний вісник ЛСГІ, 1995.

3). Проблеми економічного і соціального розвитку села: Економіка АПК, № 2. 1995 р. (в співавторстві, в друці).

4). Робота механізованої ланки на колективному підприємстві в умовах госпрозрахунку: Інформаційний листок. Серія 36. № 88—167. — Львів: ЦНТЕІ, 1988.

5). Організація роботи тракторно-рільничої бригади в умовах орендного підприємства: Інформаційний листок. Серія 36. № 88—245. — Львів: ЦНТЕІ, 1988.

6). Цехова структура управління в колгоспі: Інформаційний листок. Серія 36. № 87—066. — Львів: ЦНТЕІ, 1987.

Мороз Д. В. Экономическое и социальное развитие сельскохозяйственных предприятий в условиях трансформации форм собственности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности: Экономика предприятий и форм хозяйствования: Институт региональных исследований НАН Украины, Львов, вул. Театральна, 17, 1995.

Защищается рукопись диссертации, которая содержит теоретические исследования взаимосвязей сельскохозяйственного производства, расселение и развитие социальной инфраструктуры; апробированное в агрофирме «Підлісне» методика приватизации средств производства; предложение по усилению государственной поддержки развития сельского хозяйства, установлению многоукладной экономики и улучшению демографической ситуации; оценка социальной инфраструктуры села и условия жизни сельского населения на Львовщине.

Результаты исследования изданы в шести работах.

The manuscript of the thesis which is maintained includes the theoretical investigations of agricultural production correlations, expansion and development of social infrastructure; methods of transforming the means of production into private property tested in the farm «Pidlisne»; suggestions on state support of the development of agriculture, installing of multibranch economy and improving of demographic situation; estimation of social infrastructure of the country side and living conditions of the population in Lviv region.

The results of the investigation have been published in six publications.

Ключові слова: соціальний розвиток, форми власності, державне регулювання, багатокладність, сільськогосподарські підприємства.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Підп. до друку 17.01.95. Формат 60×84/16. Вис. друк. Гарн. літ. Папір друк.
№ 2. Ум. друк. арк. 1,0. Зам. 42.

Жовківська книжкова друкарня.
Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 290019 Львів, вул. Б. Хмельницького, 36.

456239

AB 31.769